

ՀԻՄՆԱԿՈՐՈՒՄ

ԱՆՁԵՆՄԵԼԻ ԿԱՊԻՏԱԼՈՎ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԵՐԻ ՄԱՍԻՆ, «ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԵՐԻ ՄԱՍԻՆ» ՕՐԵՆՔՈՒՄ ԼՐԱՑՈՒՄ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ, «ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ» ՕՐԵՆՔՈՒՄ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ, «ԱՐԺԵԹՂԹԵՐԻ ՇՈՒԿԱՅԻ ՄԱՍԻՆ» ՕՐԵՆՔՈՒՄ ԼՐԱՑՈՒՄ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ, ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ ՕՐԵՆՔՆԵՐԻ ՆԱԽԱԳԾԵՐԻ ՓԱԹԵԹԻ ԸՆԴՈՒՆՄԱՆ

Ընթացիկ իրավիճակը և առկա խնդիրները

Միջազգայնորեն ընդունված տերմինաբանությամբ՝ «Endowment Fund»-երի (այսուհետ՝ Էնդաումենթ) գործունեության համաշխարհային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ Էնդաումենթները զգալի դեր ունեն կրթության, գիտության, նորարարության, առողջապահության, մշակույթի, ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի, սոցիալական օգնության (աջակցության), բնապահպանության, ինչպես նաև այլ հանրօգուտ բնագավառների ոչ առևտրային կազմակերպություններին անհրաժեշտ ներդրումների, բարեգործությունների, նվիրատվությունների, նվիրաբերությունների և անհատույց այլ միջոցների ներգրավման հարցում:

Էնդաումենթների և նմանատիպ այլ ֆոնդերի (հիմնադրամների) միջև էական տարբերությունը կայանում է նրանում, որ Էնդաումենթում ներգրավված ակտիվները, որպես կանոն, արգելվում է ծախսել (սպառել), իսկ այդ ակտիվների շրջանառությունից (կառավարումից) ստացված եկամուտները թույլատրվում է օգտագործել հիմնականում Էնդաումենթը ստեղծած ոչ առևտրային կազմակերպության հանրօգուտ նպատակներով:

Ներկայումս Էնդաումենթները զգալիորեն նպաստում են ուսումնական հաստատությունների, թանգարանների, գրադարանների, սպորտային և այլն կազմակերպությունների ֆինանսական կայունության ապահովմանը: Օրինակ՝ ԱՄՆ-ում, որտեղ Էնդաումենթներն ամենամեծ տարածումն են գտել բարձրագույն կրթության համակարգում, Հարվարդի համալսարանի Էնդաումենթը 2017 թվականին կազմել է 37 մլրդ. դոլար, իսկ ԱՄՆ կրթական հաստատությունների կողմից հավաքագրված էնդաումանթների ընդամուր ծավալը կազմել է շուրջ 600 մլրդ ԱՄՆ դոլար:¹

Պետք է նշել, որ այս ֆոնդերը 2019թ տարեկան միջին հաշվով ապահովել են 5.3% եկամտաբերություն:²

Աշխարհի մի շարք երկրներում Էնդաումենթների գործունեության հետ կապված հարաբերությունները կարգավորված են օրենսդրական ակտերով: Մասնավորապես՝ ԱՄՆ-ում այդ հարաբերությունները կարգավորված են 1972 թ. ակտի հիման վրա՝ 2006 թվականին ընդունված Ինստիտուցիոնալ Ֆոնդերի Միասնական Ողջամիտ Կառավարման Ակտով (Uniform Prudent Management of Institutional Funds act կամ UPMIFA)³: Թեև վերոգրյալը, ինչպես նաև Էնդաումենթների գործունեության պրակտիկան վկայում է, որ Էնդաումենթը կենսունակ և կարևոր

¹ <https://nces.ed.gov/fastfacts/display.asp?id=73>

² <https://www.insidehighered.com/news/2020/01/30/endowment-returns-10-year-average-rises-leaders-see-clouds-horizon>

³ <https://www.uniformlaws.org/HigherLogic/System/DownloadDocumentFile.ashx?DocumentFileKey=d7b95667-ae72-0a3f-c293-cd8621ad1e44&forceDialog=0>

գործիք է ոչ առևտրային կազմակերպության արդյունավետ գործունեության ապահովման համար, սակայն պետք է փաստել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում ենդաումենթերի ստեղծումը և գործունեությունը դեռևս կարգավորված չէ, իսկ գործող օրենսդրության շրջանակներում ենդաումենթ ստեղծելու նախաձեռնության դեպքում անխուսափելիորեն առաջանում են մի շարք խնդիրներ, քանի որ ՀՀ օրենսդրությամբ մասնավորապես սահմանված չեն՝

- 1) ենդաումենթի ձևավորման, համալրման և կառավարման կարգը,
- 2) ենդաումենթի կազմակերպա-իրավական տեսակը և իրավական վիճակի առանձնահատկությունները,
- 3) ենդաումենթից ստացված եկամուտները տնօրինելու կարգը,
- 4) ենդաումենթին միջոցներ տրամադրող անձինք և նրանց իրավասությունները,
- 5) ենդաումենթերի գործունեությունը խթանելու նպատակով հարկային արտոնությունների կիրառումը,
- 6) ենդաումենթերի գործունեության նկատմամբ վերահսկողությունը:

Առաջարկվող լուծումները

Հայաստանի Հանրապետությունում ենդաումենթի ստեղծման նախընտրելի տարբերակը հիմնադրամի կարգավիճակով ոչ առևտրային կազմակերպության անձեռնմխելի կապիտալով հիմնադրամի (այսուհետ՝ ԱԿՀ) ստեղծում է: Նման մոտեցումը, մասնավորապես, պայմանավորված է հետևյալով՝

- 1) հիմնադրամ է համարվում քաղաքացիների և (կամ) իրավաբանական անձանց կամավոր գույքային վճարների հիման վրա ստեղծված և անդամություն չունեցող կազմակերպությունը, որը հետապնդում է սոցիալական, բարեգործական, մշակութային, կրթական կամ այլ հանրօգուտ նպատակներ (տես՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 1-ին մաս), ինչպիսին, ըստ էության, հանդիսանում է ենդաումենթը,
- 2) հիմնադրամի շահառու կարող են լինել ինչպես հիմնադրիրը, այնպես էլ այլ ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք,
- 3) հիմնադրամի հոգաբարձուների խորհրդի միջոցով գործուն հնարավորություն է ստեղծվում վերահսկել հիմնադրամի գործունեությունը, այն դարձնելով թափանցիկ և վերահսկելի:

Բացի այդ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 7-րդ մասը, ինչպես նաև «Հիմնադրամների մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 3-րդ մասը թույլ են տալիս հիմնադրամների առանձին տեսակների (տվյալ դեպքում՝ ԱԿՀ-ի) առանձնահատկություններն ու իրավական կարգավիճակը սահմանել առանձին օրենքով, ինչը հանրության համար ԱԿՀ-ին վերաբերող դրույթներն առավել մանրամասն և մատչելի սահմանելու լիարժեք հնարավորություն է տալիս:

Այդպիսով, «Անձեռնմխելի կապիտալով հիմնադրամների մասին» ՀՀ օրենքի նախագծով (այսուհետ՝ Նախագիծ) նախատեսվում է սահմանել ԱԿՀ իրավական վիճակի առանձնահատկությունները, անձեռնմխելի կապիտալի կառավարման և դրանից ստացվող եկամտի տնօրինման կարգն ու պայմանները, ինչպես նաև ԱԿՀ-ի գործունեության կարգավորման համար անհրաժեշտ այլ դրույթներ: Նախագիծը մշակվել է հաշվի առնելով ենդաումենթերի գործունեության միջազգային փորձը, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրության առանձնահատկությունները: Նախագծի հիմքում որևէ երկրի օրենսդրական ակտ չի դրվել:

Նախագծում ամրագրված են օրենքում օգտագործվող հիմնական հասկացությունների սահմանումները, մասնավորապես՝

1) «անձեռնմխելի կապիտալ» հասկացության սահմանումը, ըստ որի՝ անձեռնմխելի կապիտալը նվիրատուների տրամադրած միջոցներից ձևավորված անձեռնմխելի կապիտալով հիմնադրամի ակտիվների համախումբ է, որը չի կարող ծախսվել կամ որևէ կերպ օտարվել՝ հանգեցնելով դրա արժեքի նվազմանը: Բացի այդ, Նախագծով սահմանված է, որ անձեռնմխելի կապիտալի կառավարման արդյունքում ստացված եկամուտը, անձեռնմխելի կապիտալի տարեկան ծրագրին համապատասխան, տրամադրվում է շահառուներին, իսկ դրա սահմանափակ մասն էլ (մինչև 10 տոկոսը) կարող է օգտագործվել ԱԿՀ վարչակառավարչական ծախսերի ֆինանսավորման նպատակով: Ըստ այդմ, Նախագծով սահմանվել է անձեռնմխելի կապիտալի տարեկան ծրագրի բովանդակությունն ու հաստատման (փոփոխման) կարգը, համաձայն որի՝ անձեռնմխելի կապիտալի ծրագիրը Հիմնադրամի կանոնադրությամբ նախատեսված որոշակի հանրօգուտ նպատակների և խնդիրների լուծմանն ուղղված միջոցառումների համախումբ է, որը հաստատում և փոփոխության է ենթարկում ԱԿՀ հոգաբարձուների խորհուրդը:

2) «նվիրատու» հասկացության սահմանումը, ըստ որի՝ նվիրատուն անձեռնմխելի կապիտալի ձևավորման կամ համալրման նպատակով՝ նվիրատվությամբ կամ կտակային հանձնարարությամբ չժանրաբեռնված կտակով ԱԿՀ-ին անհատույց դրամական (այդ թվում՝ արտարժուրթային) միջոցներ և (կամ) պարտատոմսեր տրամադրած անձն է: Այս սահմանմամբ, ինչպես նաև Նախագծի այլ դրույթներով ամրագրվում է, որ անձեռնմխելի կապիտալի ձևավորման աղբյուրներ կարող են լինել միայն նվիրատվությունները և կտակային հանձնարարությամբ չժանրաբեռնված կտակները, որոնցով կարող են տրամադրվել միայն դրամական միջոցներ կամ պետական պարտատոմսեր: Ըստ այդմ, անհատույց կարգով տրամադրվող այլ միջոցները՝ նվիրաբերությունները և կտակային հանձնարարությամբ ծանրաբեռնված կտակները չեն ներառվել անձեռնմխելի կապիտալի ձևավորման աղբյուրների շրջանակում, քանի որ ՀՀ օրենսդրությամբ համապատասխան դրանք կարող են ունենալ նվիրաբերողի կամ կտակարարի սահմանած տարբեր նպատակներ (նշանակություն), իսկ տվյալ դեպքում անձեռնմխելի կապիտալում կուտակված միջոցների օգտագործման նպատակը մեկն է՝ այդ միջոցներից ստացված եկամուտն օգտագործել ԱԿՀ կանոնադրությամբ նախատեսված հանրօգուտ նպատակներով և շահառուների համար, որոնք փոփոխության ենթակա չեն: Ուստի, երբ նվիրատուն՝ նվիրատվության պայմանագրով կամ կտակարարը՝ կտակով ԱԿՀ-ին միջոցներ է տրամադրում, այդ միջոցներն օգտագործվում են նրան նախապես հայտնի շահառուների համար և անփոփոխ նպատակներով: :

Անձեռնմխելի կապիտալի ձևավորմանը, համալրմանը և կառավարմանը վերաբերող դրույթներից (ի թիվս վերը նշվածների) հատկանշական են հետևյալ դրույթները.

1) նվիրատվությունը համարվում է ընդունված, եթե այն ստացման պահից երկու բանկային օրվա ընթացքում չի վերադարձվում նվիրատուին, որը ԱԿՀ-ի համար հնարավորություն է ընձեռում վերադարձնել այն նվիրատվությունները, որոնք, ըստ էության, հակասում են ԱԿՀ-ի ստեղծման գաղափարներին.

2) անձեռնմխելի կապիտալը կարող է համալրվել ոչ միայն նվիրատվություններով և կտակներով, այլև անձեռնմխելի կապիտալի կառավարումից ստացվող այն եկամուտներով, որոնք տվյալ ֆինանսական տարվա ընթացքում չեն ծախսվել:

3) անձեռնմխելի կապիտալի դրամական միջոցները Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ներդրվում են Հայաստանի Հանրապետության պետական պարտատոմսերում, որով պարտադրվում է, որ այդ միջոցները ներդրվեն երաշխավորված եկամուտ ապահովող ակտիվներում, ինչպիսիք են պետական պարտատոմսերը, և զերծ լինեն կորստի ռիսկից:

4) պարտատոմսերում ներդրումները կատարվում են Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գանձապետական պահառուի կամ դիլերի հետ կնքված պայմանագրի համաձայն:

5) անձեռնմխելի կապիտալից ստացվող եկամուտը կարող է օգտագործել բացառապես անձեռնմխելի կապիտալի տարեկան ծրագրով սահմանված կարգով: ԱԿՀ-ն վերաբերող դրույթներից (ի թիվս վերը նշվածների) հատկանշական են հետևյալ դրույթները:

1) ԱԿՀ-ն չի կարող բացի պարտատոմսերից, անձեռնմխելի կապիտալը ներդնել այլ արժեթղթերում, այդ կապիտալի հաշվին ձեռք բերել գույք, գույքային իրավունքներ կամ նյութական և (կամ) ֆինանսական այլ ակտիվներ, զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, ստեղծել տնտեսական ընկերություններ կամ լինել նրանց մասնակից, անդամակցել միջազգային և օտարերկրյա ոչ պետական կազմակերպություններին:

2) ԱԿՀ-ի չվերակազմակերպվելու պահանջը կոչված է ապահովելու ԱԿՀ նկատմամբ նվիրատուների վստահությունը, ինչպես նաև բացառելու ԱԿՀ-ի կուտակած միջոցներն այլ նպատակներով օգտագործելու և այլ չարաշահումների հնարավորությունը:

3) ԱԿՀ-ն կարող է անձեռնմխելի կապիտալից առանձնացված և այդ կապիտալի կառավարման ու ԱԿՀ-ի բնականոն գործունեության ապահովման համար օգտագործել միայն հիմնադրի կողմից ԱԿՀ-ին ամրացված գույքը, ինչպես նաև անձեռնմխելի կապիտալի կառավարումից ստացված տարեկան եկամտի մինչև 10 տոկոսը: Նման կարգավորման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է նրանով, որպեսզի բացառվի անձեռնմխելի կապիտալի կառավարումից ստացված եկամտի օգտագործման չարաշահումները և այդ եկամուտը հիմնականում օգտագործվի ԱԿՀ կանոնադրական՝ հանրօգուտ նպատակներով:

4) Նախագծով նախատեսված է նաև ԱԿՀ գործունեության հաշվետվությունները հրապարակելու ժամկետները և կարգը: Բացի այդ, հաշվետվության հրապարակման կարգը խախտելու, ինչպես նաև անձեռնմխելի կապիտալի կառավարումից ստացված եկամուտը՝ անձեռնմխելի կապիտալի տարեկան ծրագրին անհամապատասխան օգտագործելու դեպքում ՀՀ արդարադատության նախարարության կողմից կարող են կիրառվել պատասխանատվության միջոցներ:

5) ԱԿՀ-ին միջոցների տրամադրումը խրախուսելու նպատակով Նախագծով սահմանվել է, որ ԱԿՀ-ը և անձեռնմխելի կապիտալի ձևավորման (համալրման) նպատակով գույք տրամադրած անձինք օգտվում են օրենքով սահմանված հարկային և այլ արտոնություններից:

Նախատեսվող հարկային արտոնությունները էապես կխթանեն ոչ միայն ԱԿՀ-ների ստեղծումը և դրանց գործունեությունը, այլև հստակ ազդակներ են պարունակում պոտենցիալ այն նվիրատուների համար, որոնք շահագրգռված են ՀՀ-

ում իրենց միջոցները հանրագուտ նպատակների ծառայեցնելու առումով, սակայն օրենսդրական դաշտի անորոշությունների պայմաններում դեռևս ձեռնպահ են մնում գործնական քայլեր իրականացնելուց:

Բացի վերը նշվածներից, օրենսդրական նախաձեռնության փաթեթում ներառված են նաև «Անձեռնմխելի կապիտալով հիմնադրամներ մասին» ՀՀ օրենքի ընդունման կապակցությամբ մի շարք այլ օրենքներում լրացումներ և (կամ) փոփոխություններ կատարելու մասին ՀՀ օրենքների նախագծեր:

Ակնկալվող արդյունքը

Նախագծերի փաթեթի ընդունման արդյունքում կստեղծվեն օրենսդրական անհրաժեշտ հիմքեր ԱԿՀ-ների տեղծման և գործունեության համար, իսկ ԱԿՀ-ներն իրենց հերթին կօժանդակեն՝ ԱԿՀ-ների հիմնադիրների (մասնավորապես՝ հասարակական կազմակերպությունների) գործունեության ընդլայնմանը և ֆինանսական կայունության ապահովմանը, քանի որ կկանոնակարգվեն հնարավոր նվիրատվությունների հոսքերը և դրանց օգտագործման ուղղությունները: Բացի այդ, ԱԿՀ-ի հիմնադիրը ստացված եկամուտները կարող է օգտագործել այնպիսի բնագավառներում հանրագուտ աշխատանքների կատարման նպատակով, որտեղ պետական (բյուջետային) միջոցները խիստ սահմանափակ ծավալներ են կազմում: Նախագծերի փաթեթի ընդունումը բխում է նաև ՀՀ-ում իրականացվող կայուն զարգացման ծրագրի, ինչպես նաև ՀՀ կառավարության գործունեության ծրագրի տրամաբանությունից և կարող է զգալիորեն նպաստել երկրում աղքատության հաղթահարման գործընթացի արագացմանը և սոցիալական մի շարք խնդիրների լուծմանը: ԱԿՀ-ի կողմից պետական պարտատոմսերում կատարվող ներդրումներն իրենց հերթին կնպաստեն պետական պարտատոմսերի շուկայի ակտիվացմանը և պետական բյուջեի դեֆիցիտի ֆինանսավորման համար լրացուցիչ ներքին աղբյուրների ձևավորմանը: